

KAI KURIE TARYBŲ VALDŽIOS LIETUVOJE 1918—1919 METAIS EKONOMINĖS POLITIKOS KLAUSIMAI

A. VENGRYS

1918 m. gruodžio 8 d. buvo sudaryta Lietuvos Laikinoji revoliucine vyriausybė su V. Mickevičium-Kapsuku priešakyje. Ši vyriausybė revoliucinių Lietuvos darbininkų ir vargingųjų valstiečių vardu 1918 m. gruodžio 16 d. išleido Manifestą, kuriuo paskelbė Tarybų valdžią Lietuvoje. Prasi-dėjo Lietuvos darbo žmonių, Komunistų partijos ir Revoliucinės vyriausybės vadovaujamų, kova už Tarybų valdžios pergalę visoje Lietuvoje. Pasiuokojančios kovos dėka Tarybų valdžia buvo įkurta didesnėje Lietuvos dalyje. 1919 m. vasario 2—4 dienomis įvykusioje Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos II konferencijoje P. Eidukevičius nurodė: „Partijos gyvenimas dabar žengia į naują periodą: partija organizavo jėgas valdžios iškovojimui ir dabar užimta valstybine statyba.“¹ Tokiu būdu, 1919 metais Lietuvoje, iš vienos pusės, dar tebevyko ginkluota kova dėl Tarybų valdžios įkūrimo visoje Lietuvoje ir jos gynimas nuo kontrrevoliucijos, iš kitos, — prasidėjo pirmieji socialistiniai pertvarkymai — prasidėjo pereinamasis iš kapitalizmo į socializmą laikotarpis — toje dalyje, kur įsitvirtino Tarybų valdžia.

Politinė, karinė, ideologinė proletariato diktatūros veikla Lietuvoje 1918—1919 metais yra išnagrinėta palyginti gana plačiai, o ekonominei veiklai, konkrečiai — ekonominei politikai nėra skirta specialaus darbo. Bendriausia forma šie klausimai paliesti B. Vaitkevičiaus knygelėje „Socialiniai-ekonominiai pertvarkymai Lietuvoje 1918—1919 metais“ ir A. Gai-galaitės „Socialekonominiai pertvarkymai, Tarybų valdžios įvykdyti Lie-tuvoje 1918—1919 metais“².

Sio straipsnio uždavinys, analizuojant svarbiausias Tarybų valdžios Lietuvoje ekonomines priemones, atskleisti tų priemonių teorinius pagrindus ir tuo pačiu išnagrinėti, kaip praktiškai buvo taikoma marksistinė-lenininė ekonominė teorija konkrečiai Lietuvoje.

Tarybų valdžia Lietuvoje 1918—1919 metais gyvavo labai sunkiomis sąlygomis: jauną Tarybų respubliką iš visų pusių puolė vidaus ir užsienio kontrrevoliucija, ūkis buvo nualintas, kraštas pergyveno visišką ūkinę suirutę.

Pirmasis pasaulinis karas ir kaizerinė okupacija beveik visiškai sugriovė Lietuvos ekonomiką. Karo pradžioje apie trečdalis pramonės įmonių buvo evakuota į Rusijos gilumą, o kaizeriniai okupantai apiplėšė apie 40% likusių Lietuvoje. Daugumas išlikusių įmonių užsidarė arba žymiai susiau-

¹ LKP CK Partarchyvas (toliau — PA), f. 77, 1919, ap. 2, b. 3, l. 12.

² Lietuvos TSR Mokslų akademija, 40 metų, Vilnius, 1958 m.

rino gamybą dėl žaliavos stokos. Dirbo tik keletas plytinių, lentpiūvių, malūnų, geležinkelio dirbtuvių ir kt., aptarnaujančių okupantų karinę mašiną³.

Lietuvos žemės ūkis, sistemingai okupantų plėšiamas, pergyveno krizę. 1917—1918 metais trečdalis dirbamos žemės dirvonavo; Lietuva pergyveno sunkią maisto produktų krizę⁴.

Darbo žmonių materialinė padėtis buvo sunki. Mieste viešpatavo nedarbas, maisto produktų ir plataus vartojimo pramonės gaminių kainos diena iš dienos kilo. Kaimo darbo žmonės, ypač darbininkai ir mažžemiai valstiečiai, kentė nemažesnę skurdą ir vargą. Žemė buvo sukoncentruota dvarininkų ir buožių rankose: ūkiai, turintieji daugiau kaip po 100 dešimtinių žemės, patys tesudarydami 1,8% visų ūkių skaičiaus, valdė apie 40,5% viso žemės ploto. Taigi, labai sunkiomis sąlygomis Tarybų valdžia, Lietuvos Komunistų partijos vadovaujama, drąsiai pasuko socialistinės statybos keliu.

Svarbiausias įrankis socializmo statyboje yra proletariato diktatūra. „Proletariato diktatūra, — nurodoma partijos pirmojo suvažiavimo rezoliucijoje taktikos klausimu, — yra priemonė kapitalizmo tvarkai panaikinti ir socializmui įvesti“⁵. Partijos organas „Kommunist“, aiškindamas proletariato diktatūros veiklos sritis, rašė: „...darbininkų klasės politinė diktatūra neišvengiamai turi būti ir jos ekonomine diktatūra.“⁶

Lietuvos komunistai, vadovaudamiesi marksistine-leninine teorija ir Tarybų Rusijos patyrimu, nurodinėjo, kad, darbininkų klasei paėmus valdžią, Lietuvoje prasidės kovos su buržuazija dėl gamybos ir mainų priemonių suvisuomeninimo etapas. Šis etapas, kaip nurodė P. Eidukevičius, bus „tarpinis etapas ir pirmas soc. statyboje, pereinant iš kapitalizmo į socializmą“⁷.

Pagrindinių gamybos priemonių suvisuomeninimas pramonėje. Lietuvos Laikinoji revoliucinė vyriausybė 1918 m. gruodžio 16 d. Manifeste paskelbė, kad politinė valdžia pereina į Lietuvos darbininkų ir vargingųjų valstiečių deputatų Tarybų rankas, o privati stambioji kapitalistinė nuosavybė panaikinama⁸. Pavyzdžiui, devintasis Manifesto straipsnis skelbė, kad „Visi geležinkeliai, krasos įstaigos, telegrafo ir telefono tinklai, fabrikai, bankai ir urminiai sandėliai skelbiami visų Lietuvos darbo žmonių nuosavybe (nacionalizuojama)...“

Lietuvos Komunistų partijos ir Lietuvos Laikinosios revoliucinės vyriausybės veikėjai gerai suprato, kad, atėjęs į valdžią, proletariatas neturi nei patyrimo valdyti ūkį, nei ekonominių organų, kurie galėtų tuojau paimiti į savo rankas visą ūkinį šalies gyvenimą.

Vadovaudamasi V. I. Lenino nurodymais ir Tarybų Rusijos patyrimu — konkrečiai visos Rusijos Darbininkų ir kareivių deputatų Tarybos Centro Vykdomojo Komiteto nutarimu „Apie darbininkų kontrolę“⁹, Lietuvos Laikinoji revoliucinė vyriausybė, iki praktiškai buvo pradėta vykdyti nacionalizacija, įvedė darbininkų kontrolę. 1919 metų sausio-vasario mėnesiais fabrikuose ir gamyklose buvo išrinkti gamyklų komitetai, kurie

³ B. Vaitkevičius, Socialiniai-ekonominiai pertvarkymai Lietuvoje 1918—1919 metais, Vilnius, 1959, p. 11

⁴ R. Sarmaitis, Amerikos—Anglijos imperialistų intervencija Lietuvoje 1918—1920, Vilnius, 1955, p. 5.

⁵ Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos pirmojo suvažiavimo rezoliucijos, 1918, 7 psl.

⁶ «Коммунист». 1919, № 10, p. 2.

⁷ PA, f. 77, 1918, ap. 1, b. 14, l. 13.

⁸ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai (toliau — LIS), t. 3, Vilnius, 1958, p. 106—107.

⁹ Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам, Москва, 1957, т. I, стр. 25. Toliau: Директивы...).

kontroliavo produktų gamybą ir jų paskirstymą. Be to, darbininkų kontrolės funkcijas vykdė ir gaminimo (taip vadinosi tuomet profesinės sąjungos) sąjungų organai.

Pramonės įmonių nacionalizaciją iš pradžių vykdė įvairios tarybinės organizacijos, vėliau — Aukščiausioji liaudies ūkio taryba (ALŪT). ALŪT buvo įkurta 1919 metų sausio mėn., remiantis Tarybų Rusijos patyrimu¹⁰. Ji vykdė Centrinio vykdomojo komiteto ekonomines funkcijas. Aukščiausiosios liaudies ūkio tarybos nuostatuose nurodoma: „ALŪT organizuoja ir reguliuoja Respublikos gamybą ir valdo visas jos įmones; per Žemdirbystės ir Maitinimo komisariatus vykdo produktų paskirstymą; per Darbo komisariatą vykdo darbo jėgos paskirstymą; per Finansų komisariatą — liaudies ūkio šakų finansavimą.“¹¹ Vadinasi, ALŪT rankose buvo pagrindinės respublikos ekonominio gyvenimo arterijos.

ALŪT 1919 m. sausio mėn. nacionalizavo dujų gamyklą Vilniuje, stambų malūną, mechaninę gamyklą; 1919 m. kovo 30 d. — maisto pramonės įmones, kovo 31 d. — skystojo kuro sandėlius. Vien tik 1919 m. kovo mėn. buvo nacionalizuota ir sekvestruota 10 pramonės įmonių ir 11 skystojo kuro sandėlių¹².

Remdamosi suvisuomenintomis gamybos priemonėmis, ALŪT ėmėsi darbo socialistinei gamybai organizuoti. Vykdamt užsibrėžtus uždavinius, rimtą pagalbą jai turėjo suteikti gaminimo sąjungos. Lietuvos darbininkų, bežemių, mažžemių ir raudonarmiečių Tarybų atstovų I suvažiavimo rezoliucijoje „Dėl Lietuvos liaudies ūkio“ sakoma: „Visas šalies gaminimas turi būti organizuotas, jis privalo remtis darbininkų ir kaimo biednuomenės gaminimo sąjungomis.“¹³

Gaminimo sąjungų uždaviniai buvo nušviesti partijos organe „Kommunist“, straipsnyje „Gaminimo sąjungų uždaviniai“. Čia buvo nurodoma, kad gaminimo sąjungos, baigusios savo vidinės reorganizacijos stadiją, turi pereiti prie pagrindinio savo uždavinio, būtent prie „... sukūrimo... naujų gamybos formų, kurioms esant darbininkui lemta būti ne tik gaminančiu elementu, bet ir pramonei vadovaujančiu bei ją reguliuojančiu elementu“. Toliau straipsnyje nurodoma, kad bet kurios pramonės šakos gaminimo sąjunga, jos organai įmonėse ir gamyklose (gamintojų kolektyvai) turi žinoti viską, kas yra daroma tiek įmonės administracijos ar savininko, tiek ir Aukščiausiosios liaudies ūkio tarybos. „Visi vienos ar kitos šakos fabrikai ir dirbtuvės, visos žaliavos, pusfabrikačiai ir gatavi gaminiai turi būti apskaitomi ir išlaiduojami, kontroliuojant gaminimo sąjungoms.“¹⁴ Be to, gaminimo sąjungos steigė savo užsakymų biurus, kuriems pateikdavo užsakymus visi valstybiniai ir visuomeniniai tos pramonės šakos gaminių vartotojai. Taigi gaminimo sąjungos turėjo vaidinti svarbų vaidmenį respublikos ūkiniame gyvenime: jos dalyvavo gamybos organizavime ir kontroliavime, jos buvo gamybos šeimininkai vietose.

Pagrindinių gamybos priemonių suvisuomeninimas žemės ūkyje. Lietuvoje 1918—1919 metais buvo imtasi suvisuomeninti pagrindines gamybos priemones ir žemės ūkyje. Lietuvos Laikinosios revoliucinės vyriausybės žemės dekrete nurodoma, kad žemė, girios, žemės gelmių turtai, vandenys

¹⁰ PA, f. 77, 1919, ap. 2, b. 27, l. 16. Į Aukščiausiosios liaudies ūkio tarybos sudėtį įėjo Prekybos, Pramonės, Žemdirbystės, Maitinimo, Darbo, Susisiekimo ir Finansų liaudies komisariatų vadovai (žr. LIS, t. 3, p. 134). Vėliau (1919 m. vasario mėn.), susijungus Tarybų Lietuvai ir Tarybų Baltarusijai, buvo sudaryta bendra ALŪT.

¹¹ «Звезда», 1919, № 409, стр. 3.

¹² Бюллетень ВСХ Литвы и Белоруссии, 1919, № 1.

¹³ LIS, t. 3, Vilnius, 1958, p. 167.

¹⁴ «Коммунист», 1919, № 55, p...

ir t. t. pereina visos liaudies nuosavybėn, t. y. nacionalizuojami. Tretysis dekreto paragrafas skelbė: „visos dvarininkų žemės, majoratai, b. valstybės ir kabineto, bažnyčių, vienuolynų ir stambiųjų ūkininkų žemės, o taipogi visas joms priklausomas gyvas ir negyvas žemės ūkio inventorių, trobešiai ir kitas žemės turtas pereina tiesioginėn Lietuvos respublikos žinion. Iki žemės skyrių įkūrimo visas šis turtas lieka vietinių tarybų globoje“¹⁵, t. y. buvo paskelbta stambiosios žemėvaldos konfiskacija. Konfiskuotos stambiosios žemėvaldos bazėje buvo kuriami stambūs ūkiai — liaudies ūkiai. „Žemės dekrete ir instrukcijoje jam vykdyti“ nurodoma, kad esamomis sąlygomis Žemdirbystės liaudies komisariatas betarpiškai pajėgs tvarkyti tik didžiausius dvarus ir tai tik tuo atveju, jei jis sugebės suorganizuoti dvaro darbininkus į gamtinio sąjungą ir savo darbe pastarąją remsis. „Vidutiniai dvarai, — nurodoma minėtoje instrukcijoje, — kur iki šiol išmoningai ūkininkavo patys savininkai, laikinai paliekami jiems patiems valdyti, darbininkų komitetams ir žemės skyriams prižiūrinti...“¹⁶

Per trumpą laiką, iki 1919 m. kovo mėn. pradžios Lietuvoje ir Baltarusijoje buvo nacionalizuota apie 3000 dvarų¹⁷. Tačiau dalis jų, paskelbtų nacionalizuotais ir net konfiskuotais, liko senųjų savininkų rankose, nes darbininkų komitetai buvo silpni, o daugelyje vietų jų ir visai nebuvo.

Pereinamojo laikotarpio pradžioje organizaciniu atžvilgiu Lietuvos respublikos žemės ūkį turėjo sudaryti smulkiųjų ir vidutinių valstiečių asmeniniai ūkiai ir stambūs socialistiniai ūkiai, sukurti, konfiskavus stambiąją privatinę žemėvaldą (liaudies ūkiai) arba sujungus valstiečių ūkius (komunos). Mažiausias organizacinis liaudies ūkio vienetas — dvaras (apie 500 dešimtinių), darbininkų komiteto tvarkomas. Dvaras turi administratorių, kuris vykdo technikinį vadovavimą¹⁸. Iš tokių dvarų susidaro didžiadvariai, kaip juos vadino to meto spauda. Didžiadvaris turi apie 3—5 tūkstančius dešimtinių, jo centras yra vienas iš dvarų. Bendruosius didžiadvario reikalus tvarko darbininkų komitetas, o techninius — administratorius. Jų kompetencijoje buvo visas didžiadvario plotas. Didžiadvario Darbininkų komitetas bei jo administratorius turėjo palaikyti tiesioginius ryšius su aukštesnėmis instancijomis: darbininkų ir vargingųjų valstiečių apskrities taryba ir apskrities žemės ūkio administratoriumi¹⁹.

Tokia žemės ūkio gamybos organizavimo forma iš esmės yra socialistinė: gamyba remiasi visalialaudine gamybos priemonių nuosavybe ir bendru darbu. Jai būdingi ir kiti socialistinės gamybos ypatumai: ji yra stambi ir planinga, jos tikslas — visuomenės poreikių patenkinimas.

Mūsų tarybinėje spaudoje bei mokslinėje literatūroje²⁰ yra įsigalėjusi nuomonė, kad Lietuvoje Tarybų valdžia 1918—1919 metais dvarų bazėje kūrėsi tarybinius ūkius. Tai nėra visiškai tikslus pasakymas. Pagal savo organizacinius pagrindus stambūs dvarų bazėje sukurti ūkiai skiriasi nuo tarybinių ūkių pirmiausia tuo, kad jie valdomi Darbininkų komiteto, o ne valstybės paskirto administratoriaus. Tuo tarpu tarybiniuose ūkiuose, kurie tuo metu buvo steigiami Tarybų Rusijoje, Darbininkų komitetas teturėjo kontrolės funkciją²¹. Ir tai neatsitiktinis skirtumas, o išplaukęs iš agrarinės politikos skirtingumų. Tarybų valdžia Lietuvoje atsisakė nuo to, kad dalis konfiskuotų dvarų būtų išdalinta žemės ūkio darbininkams ir bežemiams, o konfiskuotus dvarus perdavė demokratiniam dvaro darbininkų ir apylin-

¹⁵ LIS, t. 3, Vilnius, 1958, p. 131.

¹⁶ Ten pat, p. 161.

¹⁷ PA, f. 77, 1919, ap. 2, b. 2, l. 72.

¹⁸ Žemės dekretas ir instrukcija jam vykdyti, Vilnius, 1919, p. 6.

¹⁹ Ten pat, p. 8—10.

²⁰ Lietuvos TSR Mokslų akademija, 40 metų. Vilnius, 1958, p. 83.

²¹ Директивы... т. 1, 1957, стр. 102—103.

kės mažžemių valdymui. Vadinas, būtų tikslingiau juos vadinti ne tarybiniais ūkiais, o liaudies ūkiais.

Dėl smulkiųjų ir vidutinių valstiečių žemės dekrete nurodoma, kad smulkieji ūkiai lieka tiems, kas juos dirba, ir kad Tarybų valdžia dės visas pastangas juos suvisuomeninti, sukurti kolektyvinius ūkius, komunas.

Tiesa, „Žemės dekrete ir instrukcijoje jam vykdyti“ nurodoma, kad Žemdirbystės liaudies komisariatui pavesta „... surašyti ir įvykdyti planas, kaip sunaudoti žemės fondas mažžemiams bei bežemiams žeme aprūpinti ir kaip nacionalizuotieji dvarai valdyti.“²² Šis punktas numatė duoti bežemiams ir mažžemiams žemės ateityje. Kadangi konfiskuotų dvarų žemė į tą fondą neįėjo, tai šis fondas tegalėjo būti mažas ir iš esmės negalėjo vaidinti kiek žymesnio vaidmens, aprūpinant bežemius ir mažžemius valstiečius žeme.

Lietuvos Laikinosios revoliucinės vyriausybės agrarinė politika, kurios tikslas buvo neatidėliotinai sukurti stambius ūkius dvarų bazėje, buvo argumentuojama taip: socializmas reikalauja stambios gamybos ir žemės ūkyje; nualintą Lietuvos žemės ūkį atkurti galima tik neišdalijus dvarų, o išdalijus dvarų žemes, žemės ūkio darbininkai ir kaimo varguomenė — tas stambiausias Lietuvos darbininkų klasės būrys — taps smulkiaisiais savininkais, o tuo pačiu susilpnės revoliucijos varomosios jėgos.

Nors kapitalizmo vystymasis ir valstiečių diferenciacija Lietuvos kaime buvo pažengusi toliau negu Rusijoje aplamai, bet ir čia dar nebuvo išspręsti kai kurie buržuazinės-demokratinės revoliucijos uždaviniai. Apie tai byloja mažžemių ir bežemių valstiečių siekimas žemės, o ne bendro žemės dirbimo. To paties reikalavo net dalis žemės ūkio darbininkų. To mėto tarybinė spauda nurodo, kad daugumas bežemių ir mažžemių valstiečių, dalis žemės ūkio darbininkų reikalauja žemės, trokšta įgyvendinti amžiais puoselėtą svajonę — gauti žemės²³. Kad tai buvo stiprus troškimas, rodo ir tas faktas, jog vietomis valstiečiai savo iniciatyva ėmėsi dalyti dvarus²⁴. Vadinas, norint patenkinti bežemių, mažžemių ir net dalies žemės ūkio darbininkų interesus, reikėjo dalį konfiskuotų dvarų žemės išdalinti jiems.

Taigi Lietuvos Laikinoji revoliucinė vyriausybė, atsisakydama išdalinti dalį konfiskuotų dvarų žemės bežemiams ir mažžemiams, padarė tam tikrą agrarinės politikos klaidą²⁵. Ekonominė proletariato diktatūros politika turi ypač atsižvelgti, ar panaudojamos priemonės stiprina proletariato diktatūrą, darbininkų klasės ir darbo valstiečių sąjungą.

Lietuvos Komunistų partijos ir Laikinosios revoliucinės vyriausybės veikėjai, laikui bėgant, vis labiau patys įsitikino, kad vykdomoji agrarinė politika neduoda laukiamų rezultatų²⁶. Tačiau prieš imantis peržiūrėti agrarinę politiką, reikėjo atskleisti ir pergaltuoti tos politikos teorinius pagrindus. Tai buvo labai svarbus ir kartu nelengvas dalykas, turėjęs ypatingą reikšmę visai tolesnei LKP veiklai kaime.

Peržiūrint Lietuvos Komunistų partijos ir Lietuvos Laikinosios revoliucinės vyriausybės agrarinės politikos teorinius pagrindus, atskleidžiant, įsisąmoninant ir ištaisant jos klaidas, ypač svarbią reikšmę turėjo Lietuvos Laikinosios revoliucinės vyriausybės pirmininkui V. Mickevičiui-Kapsukui V. I. Lenino duoti nurodymai, kaip reikėtų spręsti žemės klausimą

²² LIS, t. 3, Vilnius, 1958, p. 161.

²³ „Liaudies ūkis“, 1919, Nr. 2; „Komunistas“, 1919, Nr. 115.

²⁴ „Darbininkų gyvenimas“, 1919, Nr. 13.

²⁵ Analogiškas klaidas dėl savo nepatyrimo ir įsisenėjusių liuksemburgietiškių pažiūrų darė 1918—1919 metais Tarybų valdžia Vengrijoje, Latvijoje, Estijoje, Bavarijoje.

²⁶ Pavyzdžiui, Z. Angarietis 1919 metų vasarą rašė L ir BKP CK, siūlydamas peržiūrėti agrarinę politiką, bet jo pasiūlymas tada dar nebuvo priimtas („Komunaras“, 1922, Nr. 5).

Lietuvoje. Leninas nurodė, kad pirmiausia visus dvarininkus reikia išvaryti iš dvarų, suaktyvinti dvarų darbininkų komitetų veiklą, o taip pat žemės ūkio darbininkų profsąjungos veiklą. Norint patraukti socialistinės revoliucijos pusėn darbo valstiečius, ypač bežemius ir mažžemius, reikia atiduoti jiems dalį žemės (kurią jie nuomavo ir tą, kurią dirbo savo įrankiais ir arkliais), duoti ganyklų, miško ir t. t. Dalį konfiskuotos dvarų žemės V. I. Leninas siūlė proletarinei Lietuvos vyriausybei išnuomoti darbo valstiečiams lengvatinėmis sąlygomis²⁷.

Partija skyrė didžiulį dėmesį V. I. Lenino nurodymams. Partinio pasitarimo, įvykusio 1919 m. liepos 1 d., tezėse valstiečių klausimu jau atsispindi kai kurie V. I. Lenino nurodymai. Tezėse rašoma: „smulkiems arendatoriams, dvarų ir buožių žemių artojams ir pusininkams turi būti atiduota naudojimuisi iki šiol jų dirbama žemė, bet žymiai lengvesnėmis sąlygomis, kaip pas buvusius dvarininkus.“²⁸ Praktiškai ištaisyti klaidas agrariniu klausimu LKP ir Lietuvos Laikinoji revoliucinė vyriausybė neturėjo laiko, nes netrukus proletariato diktatūra Lietuvoje buvo užgniaužta. Net ir pagrindinis teorinis minėtų klaidų ištaisyimas vyko jau po Tarybų valdžios Lietuvoje pasmaugimo²⁹.

Mainų priemonių suvisuomeninimas. Cirkuliacijos sferoje Lietuvos Laikinoji revoliucinė vyriausybė suvisuomenino tik stambiausias prekybines įstaigas bei urmo sandėlius ir bankus. Nacionalizuotų bankų bazėje buvo numatyta organizuoti respublikos Liaudies banką, o iki jo įsteigimo — atidarytas Tarybų Rusijos Liaudies banko skyrius Vilniuje³⁰.

Tarybų Lietuvoje 1918—1919 metais visa prekyba nebuvo iš karto suvisuomeninta³¹. Lietuvos Laikinoji revoliucinė vyriausybė numatė suvisuomeninti prekybą palaipsniui, paimdama į savo rankas vis naujus ir naujus prekių cirkuliacijos kanalus. Kalbėdamas apie prekybos suvisuomeninimo perspektyvas, Z. Aleksa-Angarietis rašė: „... kada komunizmas visai įsiviešpataus, tuomet jokių pirklių nebus. Laikiniai jie pasiliks. Bet darbininkų valstybė rūpinsis visą prekybą paimti į savo rankas ir dalykus taip sutvarkyti, kad kaimas duos savo produktų miestui, o miestas — savo produktų kaimui.“³²

Z. Aleksa-Angarietis čia nusako pačią bendriausią produktų paskirstymo organizacijos formų vystymosi pereinamuoju iš kapitalizmo į socializmą laikotarpiu perspektyvą. 1919 metų pradžioje, jau nekalbant apie praktinę šio klausimo pusę, net ir teoriškai jis nebuvo plačiai išnagrinėtas ir pagrįstas pasaulinėje marksistinėje literatūroje. Tik kiek vėliau, 1919 m. kovo mėn., RKP (b) VIII suvažiavimas, remdamasis V. I. Lenino nurodymais, į šį klausimą įnešė aiškumo, pabrėždamas, kad prekiniai-piniginiai santykiai, produktų paskirstymas per pirkimą-pardavimą būdingas visam socializmo laikotarpiui.

Minėtas Z. Aleksos-Angariečio pasisakymas rodo, jog Lietuvos komunistai suprato, kad planingo produktų paskirstymo aparato sukūrimas

²⁷ „Komunaras“, 1922, Nr. 11, p. 331.

²⁸ PA, f. 77, 1919, ap. 2, b. 12, l. 8.

²⁹ Apie tai plačiau žr. Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A, 1958, Nr. 2(5), p. 3—16.

³⁰ PA, f. 77, p. 2, b. 27, l. 14, 22.

³¹ Kai kur pasitaikė šios teisingos ekonominės politikos iškraipymų. Pavyzdžiui, Z. Aleksa-Angarietis straipsnyje „Mitybos ir butų klausimas Lietuvoje“, išspausdintame knygelėje „Skirstymo organizacija“ (1920 metai), vertindamas Tarybų valdžios 1918—1919 metų ekonominę veiklą, rašė: „Daugely vietų, kaip ana Kupiškyje, gudrios galvos „nacionalizavo“ visas krautuves, t. y. uždarė jas. Iš šios „nacionalizacijos“ darbininkai ir mažžemiai nieko gero nematė. Ateityje nereiks judinti smulkių prekių. Pakaks, jei gerai bus nacionalizuota stambioji prekyba. Net vidutinių neverta bus ilgai liesti“.

³² „Tiesa“, 1919, Nr. 1, p. 7.

yra ilgas ir sunkus darbas, reikalaujantis patyrimo. Vadovaudamiesi marksistine-leninine teorija, jie mėgino bendriausiais bruožais nusakyti tokiam aparatui sukurti būdus.

Priemonės darbo žmonių materialinei gerovei kelti. Lietuvos Laikinoji revoliucinė vyriausybė, įvykdžiusi svarbiausių pramonės, prekybos, finansinių įstaigų nacionalizaciją, stambiosios žemėvaldos konfiskaciją, šioje bazėje organizavo socialistinę gamybą. Organizuojamos socialistinės gamybos uždavinys, kaip nurodo Aukščiausiosios liaudies ūkio tarybos organas „Ekonomičeskaja žiznj“, yra darbo žmonių materialinės ir kultūrinės gerovės kėlimas, nes „socializmas, kaip aukštesnė visuomeninė ekonominė struktūra, palyginus su kapitalizmu, galima tik ta sąlyga, jeigu socialistinės visuomenės darbo rezultatas bus jos materialinės gerovės pakilimas.“ Priemonės tam tikslui pasiekti, kaip nurodoma toliau žurnale, yra šios: gamybos priemonių techninis tobulinimas ir darbo organizacijos gerinimas. Abi šios priemonės socialistinėje visuomenėje tegali būti įgyvendinamos planingai³³.

Turint galvoje nepaprastai sunkias sąlygas, Tarybų valdžia Lietuvoje socialistinės gamybos organizacijos srityje pasiekė didelių laimėjimų. Kaip pažymi partijos organas „Zvezda“ (1919 m. Nr. 414) savo vedamajame „Trys mėnesiai“, „... visose pramonės įmonėse, turinčiose svarbią reikšmę mūsų kraštui, palaiapsniui pradeda organizuotis gamyba.“ Vien Vilniuje, remiantis gaminių sąjungų Tarybos pramonės reguliavimo skyriaus ataskaita (1919.III.24), dirbo: mechaninė dirbtuvė, ketaus liejimo ir mechaninė įmonė, amatų mokyklos dirbtuvės, malūnas, skerdykla, marmelauto fabrikas, alaus darykla, tabako fabrikas, keletas lentpiūvių ir kitų įmonių.

Gamyba, organizuojama socialistiniais pagrindais, tarnavo darbo žmonių poreikiams tenkinti. Kartu Revoliucinė vyriausybė ėmėsi kitų ryžtingų priemonių, kuriomis buvo siekiama pagerinti darbo žmonių ekonominę padėtį. Darbo liaudies komisariato nutarimu buvo griežtai reglamentuotas vaikų, paauglių ir moterų darbas. Pavyzdžiui, jaunesni kaip 14 metų amžiaus vaikai iš viso negalėjo būti priimami į darbą, iki 18 metų amžiaus — turėjo dirbti 6 darbo valandas, o požeminius darbus ir viršvalandžius tegalėjo dirbti ne jaunesni kaip 18 metų, nakties darbą — ne jaunesni kaip 16 metų amžiaus jaunuoliai ir t. t.³⁴

Lietuvos Laikinoji revoliucinė vyriausybė, stengdamasi pagerinti darbo žmonių padėtį, ėmėsi skubių žygių darbo užmokesčio sistemai sutvarkyti (paruošė išdirbio normas, atlygių tarifus ir t. t.)³⁵. Revoliucinė vyriausybė ir jos Darbo liaudies komisariatas, o vėliau ir Aukščiausioji liaudies ūkio taryba, išleido nemaža įstatymų bei potvarkių, kuriais buvo nustatyti atlyginimai darbininkams ir tarnautojams. Įstatymu buvo nustatytas darbo užmokesčio minimumas žemės ūkio darbininkams³⁶. 1919 metų pradžioje buvo parengti ir paskelbti tarifiniai atlygiai tarybinių, visuomeninių ir prekybinių įstaigų darbininkams³⁷, laikini tarifiniai atlygiai statybos darbininkams ir kitiems³⁸.

Tarifiniai atlygiai buvo nustatyti, atsižvelgiant į darbo kiekybę ir kokybę, darbo sąlygas, darbo jėgos kvalifikaciją, atsakingumą ir į tai, kad žemiausiai atlyginamiems darbininkams bei tarnautojams būtų užtikrintas pragyvenimo minimumas. Tarifiniai atlygiai, esant griežtai ribotam darbo dienos ilgumui, nenacionalizuotose smulkiuose įmonėse ir prekybos įstai-

³³ «Экономическая жизнь», 1919, № 4, стр. 23—24.

³⁴ LIS, t. 3, Vilnius, 1958, p. 195—196.

³⁵ PA, f. 77, ap. 2, b. 25, l. 46, 57.

³⁶ LIS, t. 3, Vilnius, 1958, p. 188—189.

³⁷ Ten pat, p. 198—199.

³⁸ «Коммунист», 1919, № 31, 63, 64.

gose ribojo darbo jėgos išnaudojimą. Iš kitos pusės, tie patys tarifiniai atlygiai valstybinėse įmonėse ir įstaigose padėjo įgyvendinti principą „iš kiekvieno pagal jo sugebėjimus, kiekvienam pagal jo darbą“, t. y. socialistinį paskirstymo principą.

Tarybų valdžia Lietuvoje ėmėsi ir kitų priemonių Lietuvos darbo žmonių padėčiai pagerinti. Ji panaikino visus darbininkų ir kaimo varguomenės įsiskolinimus kapitalistams, dvarininkams ir buožėms³⁹.

Vadovaudamasi Tarybų Rusijos patyrimu darbo žmones aprūpinant butais, Lietuvos Laikinoji revoliucinė vyriausybė ėmėsi priemonių darbo žmones perkelti iš landynių, rūsijų į butus, „atitinkančius žmogaus gyvenimui“⁴⁰, t. y. perkelti darbo žmones į buržuazijos butus.

Darbo liaudies komisariatas išleido dekretą, kad „visos įstaigos ir ūkiai — privatiųjų savininkų ir nacionalizuotieji ir valstybiniai, o taip pat darbdaviai moka Socialinės globos ir darbo apsaugos skyriui draudžiamuosius įnašus už visus ten dirbančius asmenis po 16% uždarbio, kas nuolat dirba, ir po 18%, kas laikinai dirba.“⁴¹

Visi šie Laikinosios revoliucinės vyriausybės potvarkiai turėjo tikslą pagerinti Lietuvos darbo žmonių materialinę padėtį, užkirsti kelią darbo žmonių išnaudojimui ir apiplėšimui iš smulkaus kapitalo pusės. Kartu ji ėmėsi skubių priemonių užkirsti kelią darbo žmonių išnaudojimui cirkuliacijos sferoje, jų, kaip vartotojų, apiplėšimui.

Lietuvos Laikinosios revoliucinės vyriausybės ekonominė politika prekybos srityje turėjo itin svarbią reikšmę, nes Lietuvoje trūko maisto produktų ir šiaip būtiniausių prekių, buvo įsigalėjusi spekuliacija.

Kovai su spekuliacija produktais ir plataus vartojimo prekėmis Lietuvos Laikinoji revoliucinė vyriausybė įvedė valstybinę monopoliją prekybai maisto produktais bei plataus vartojimo prekėmis⁴².

Maitinimo liaudies komisariatas Vilniuje ir jo skyriai vietose leido įsakymus ir privalomus nurodymus, kuriais buvo nustatomos aukščiausios maisto produktų kainos. Pavyzdžiui, 1919 m. sausio mėn. pradžioje buvo nustatytos aukščiausios duonos gaminių kainos⁴³.

Darbo žmonių aprūpinimui duona Tarybų valdžios organai Vilniuje ir kitose vietose įvedė duonos korteles. Duonos davinio dydis priklausė nuo klasinės priklausomybės, atliekamo darbo, jo sunkumo ir t. t.⁴⁴ Pasinaudama Tarybų Rusijos Liaudies Komisarų Tarybos patyrimu, Tarybų valdžia Lietuvoje organizavo gyventojų aprūpinimą duona per atitinkamas parduotuves, stengėsi paimti į savo griežtą kontrolę mažmeninę prekybą. Grūdų fondui sudaryti Revoliucinė vyriausybė ir jos organai plačiai naudojo priemones, kurios pasiteisino Tarybų Rusijoje: organizavo grūdų supirkimą ir mainus į pramonės gaminius, kai kur įvedė privalomuosius pristatymus, diferencijuodama juos pagal turimos žemės kiekį, mokesčius natūra, o reikalui esant, — kontribucijas, konfiskavimą ir t. t.⁴⁵

Į kovą prieš spekuliaciją ir kainų kėlimą Revoliucinė vyriausybė stengėsi įtraukti kuo platesnius Lietuvos darbo žmonių sluoksnius. Viena svar-

³⁹ «Известия Временного Революционного Рабоче-крестьянского правительства Литвы», 1919, № 1, стр. 2.

⁴⁰ «Коммунист», 1919, № 53, стр. 4.

⁴¹ «Коммунист», 1919, № 3, стр. 1—2.

⁴² Известия ЦИК Советов Раб., Кр. и Кр.-Арм. Деп. Сов. Соц. Респ. Л и Б, 1919, № 1, стр. 2; № 2, стр. 1-2.

⁴³ Ten pat, p. 1.

⁴⁴ «Коммунист», 1919, № 46, стр. 6; № 64, стр. 5 и «Известия Паневежского Совдепа», 1919, № 2, стр. 1.

⁴⁵ LIS, t. 3, Vilnius, 1958, p. 115—116, 121—122, 129—130, 136—137.

biausių priemonių kovai su spekuliacija buvo proletarinės kooperacijos organizavimas. Kovoiant su spekuliacija, proletarinei kooperacijai, kaip pabrėžė partijos II suvažiavimas, išskyla uždavinys vykdyti mainus tarp miesto ir kaimo, tapti pagrindiniu prekybiniu ryšiu tarp miesto ir kaimo.

1919 metų pradžioje Vilniuje visuotinis visų gaminimo sąjungų susirinkimas nutarė įsteigti Centrinį darbininkų kooperatyvą, kuris kovotų su spekuliacija ir organizuotų produktų paskirstymą Vilniaus miesto darbininkams⁴⁶.

Lietuvos darbo žmonių materialinės padėties pagerinimas ir pirmiausia jų aprūpinimas duona ir kitomis plataus vartojimo prekėmis buvo vienas svarbiausių to meto Tarybų valdžios uždavinių. Spręsdama šį uždavinį, ji buvo priversta griežtai bausti tuos, kurie nevykdė Tarybų valdžios nutarimų, potvarkių. 1918—1919 metais tarybinėje spaudoje randame nemaža korespondencijų apie įvairių spekuliantų ir vertėivų suėmimus, teismus, bausmes⁴⁷.

Kaip matome, Lietuvos Laikinoji revoliucinė vyriausybė stengėsi kovoti su spekuliacija ir kainų kėlimu, sukurdama valstybinius ir kooperacinius planingo produktų paskirstymo institutus sutinkamai su naujais socialistiniais gamybiniais santykiais.

Svarbią reikšmę, keliant Lietuvos darbo žmonių gerovę ir normalizuojant ekonominę padėtį Lietuvoje, turėjo Lietuvos Laikinosios revoliucinės vyriausybės priemonės pinigų cirkuliacijos srityje. Finansinė padėtis Lietuvoje 1918—1919 metais buvo labai sunki: apyvartoje buvo per daug ir įvairių piniginių ženklų (caro dūmos, Kerenskiio, Ober-osto), valstybės rankose buvo labai riboti finansiniai ištekliai, vyko smarki spekuliacija pinigais. Tarybų valdžia ėmėsi priemonių pinigų cirkuliacijai sutvarkyti. Ostmarkes ir ostrublius keitė į rusiškus rublius (santykiu 1:1 ir 1:50 kap.), išleido privalomą sprendimą Nr. 1 (1919.III.20), kuriuo įpareigojama visus piniginius ženklus imti, o spekuliuojančius pinigais numatoma griežtai bausti⁴⁸. Šios priemonės sustiprino jaunos respublikos finansinę padėtį. Žinoma, pilnai įveikti sunkumus finansinėje srityje tebuvo galima, tik pravedus pinigų reformą. Tačiau šiai priemonei įgyvendinti tuo metu dar nebuvo objektyvių sąlygų.

Tarybų valdžia Lietuvoje savo pagrindines ekonomines priemones įgyvendino ne tik mokydama iš Tarybų Rusijos patyrimo, bet ir jausdama nuolatinę moralinę ir ekonominę tarybinių tautų paramą. LKP ir Revoliucinė vyriausybė visuomet pabrėždavo, jog proletariato diktatūra tik tada sėkmingai įgyvendins ekonomines priemones, socialistinius pertvarkymus, kada juos tampriai sies su Tarybų Rusijos ekonomiais pertvarkymais. Partijos II (1919 metų kovo 4—6 dienomis) suvažiavimo dokumentuose nurodoma, kad ruošiamas plataus prekių mainų su Tarybų Rusija planas, pagal kurį artimiausiu metu tikimasi gauti iš Tarybų Rusijos manufaktūros už 50 mln. rb, 45 000 pūdų cukraus iš Kursko, 120 vagonų druskos iš Charkovo, apie 100 vagonų iš Saratovo ir kt.⁴⁹ Be to, Tarybų Rusija 1919 metais Lietuvai išskyrė 200 mln. rb kreditą, tiekė žaliavą tabako ir tekstilės pramonei, grąžino kai kurias karo metu evakuotas gamybos priemones ir kt. Tai buvo gana didelė parama besikuriančiam socialistiniam Tarybų Lietuvos ūkiui.

⁴⁶ «Коммунист», 1919, № 40, стр. 5.

⁴⁷ «Коммунист», 1919, № 13, 30, 31, 47, 49, 54, 67.

⁴⁸ „Комунистас“, 1919, Nr. 38. Plačiau apie Tarybų valdžios finansinę veiklą žr. M. Idaitė. „Finansų sistemos organizavimas Lietuvoje 1918—1919 metais“, VVU Mokslo darbai, XXXIV, Ekonomika, I, Vilnius, 1960.

⁴⁹ PA, f. 77, 1919, ap. 2, b. 2, l. 165.

* * *

Per tokį trumpą istorinį laikotarpį, iš visų pusių puolama kontrrevoliucijos, Tarybų valdžia Lietuvoje, nuolat jausdama moralinę ir ekonominę Tarybų Rusijos paramą, mokydama iš jos patyrimo, iš tikrųjų nuveikė didžiulį darbą, naujais pagrindais pertvarkant lietuvių tautos gyvenimą. Žinoma, per trumpą savo gyvavimo laikotarpį Tarybų valdžia negalėjo pilnai įgyvendinti to, ką ji buvo numaciusi. Tačiau nubrėžtos gairės, pirmosios įgyvendintos ekonominės priemonės aiškiai byloja, kad Tarybų valdžia ėjo teisingu socializmo statybos Lietuvoje keliu. Ekonominės Tarybų valdžios priemonės rodo, kad iš esmės teisingai buvo taikoma praktikoje marksistinė-lenininė ekonominė teorija.

Vilniaus Valstybinis
V. Kapsuko vardo universitetas
Politinės ekonomijos katedra

Įteikta
1961 m. vasario mėn.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В ЛИТВЕ В 1918 — 1919 гг.

А. ВЕНГРИС

Резюме

В 1918 — 1919 гг. литовский народ, руководимый КП Литвы, установил Советскую власть в большей части Литвы. Деятельность Советской власти в 1918 — 1919 гг. в области экономики представляет большой интерес и с точки зрения истории марксистско-ленинской экономической мысли в Литве, так как она показывает творческое применение марксистско-ленинской экономической науки на практике и тем самым отражает экономические взгляды деятелей КП Литвы и Временного революционного правительства Литвы (ВРПЛ).

Экономическая политика Советской власти основывалась на объективных требованиях экономических законов. Манифестом ВРП Литвы, обнародованным 16 декабря 1918 г., была не только провозглашена Советская власть в Литве, но и отменена частная собственность на основные средства производства и обмена. Декретом о земле была провозглашена национализация всей земли и конфискация крупного землевладения.

Используя опыт Советской России, органы диктатуры пролетариата начали постепенную национализацию промышленности и транспорта, банков и помещичьих имений. Через фабрично-заводские комитеты и производственные союзы (профсоюзы, построенные по производственному принципу) Советская власть организовала рабочий контроль над производством и распределением продуктов.

На базе национализированных промышленных предприятий Высший Совет народного хозяйства (ВСНХ) при поддержке рабочих организаций организовал социалистическое производство. На базе конфискованных помещичьих имений Советская власть намеревалась организовать народные имения.

Крупные помещичьи имения сразу перешли в руки государства, которое передало их бывшим батракам и рабочим этих имений для организации народных имений. Большинство мелких помещичьих име-

ний, объявленных национализированными и конфискованными, временно было оставлено бывшим владельцам с одновременным установлением контроля со стороны рабочих.

Малоземельным и безземельным крестьянам не было предусмотрено дать конфискованной помещичьей земли. Им было предложено организовать коммуны или работать в народных имениях равноправными членами коллектива.

Если национализация и конфискация помещичьих имений и бесплатная передача их рабочему классу деревни были обоснованы как конкретными условиями тогдашней Литвы, так и марксистско-ленинской теорией, то отказ от раздела части конфискованной земли безземельным и малоземельным крестьянам, сельскохозяйственным рабочим, либеральность по отношению к мелким помещикам не соответствовали конкретным условиям и тем самым теории марксизма-ленинизма.

В мае 1919 г. В. И. Ленин дал ряд замечаний по поводу ошибок в аграрной политике Советской власти в Литве, а также некоторые конкретные указания, как эти ошибки исправить. Пересмотр аграрной программы происходил в основном уже после подавления Советской власти в Литве.

Национализированные промышленные предприятия и народные имения составляли социалистический сектор хозяйства. Орган ВСНХ «Экономическая жизнь» (1919 г., № 4) указывал, что на новых социалистических началах организованное производство должно неуклонно расти и совершенствоваться, чтобы удовлетворить потребности народа. Советская власть на социалистических предприятиях организовала вознаграждение за труд по качеству и количеству труда.

В трудных условиях хозяйственной разрухи и борьбы с контрреволюцией Советская власть осуществила ряд мероприятий по улучшению положения трудящихся. Был введен 8-часовой рабочий день во всех отраслях народного хозяйства, установлен минимум заработной платы сельскохозяйственным рабочим, введено социальное страхование за счет государства и нанимателей рабочей силы и др. Советская власть всеми силами боролась со спекуляцией. Используя опыт Советской России, она ввела монополию на торговлю продуктами питания и товарами первой необходимости, классовую карточную систему. В борьбе против спекулянтов широко использовалась рабочая кооперация как форма организации распределения продуктов. Был принят ряд мер по упорядочению денежного обращения.

Советская власть Литвы в своей экономической деятельности опиралась не только на опыт Советской России, но и пользовалась её бескорыстной экономической поддержкой.

Несмотря на очень трудные условия, Советская власть за короткое время своего существования проделала значительные шаги по пути социалистического строительства. В целом эти шаги были правильные и показывают творческое применение экономической теории марксизма-ленинизма в условиях Литвы.
